

บทที่ 1

บทนำ

เหตุผลและความจำเป็น

โขนเป็นนาฏกรรมชั้นสูงเป็นศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติแต่เดิมเป็นเครื่องราชูปโภคของกษัตริย์และสืบทอดมาจากละครหลวงในราชสำนักตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีและแสดงเป็นเรื่องเป็นราวจึงเรียกว่า ละครใน ซึ่งเป็นละครผู้หญิงในราชสำนักที่เล่นเป็นเรื่องเป็นรำนั่นเอง ใช้ผู้หญิงในราชสำนักเป็นผู้เล่นเป็นผู้แสดงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ละครนางใน ละครข้างใน สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สันนิษฐานว่าละครในน่าจะเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. 2275-2301) จากหลักฐานบุญโหมวาทคำฉันท์ ของพระมหานาควัดท่าทราย ซึ่งแต่งไว้ในงานสมโภชพระพุทธบาทว่า “ฝ่ายฟ้อนละครใน บริรักษ์จักรี” (ชนิด อยู่โพธิ์, 2516, หน้า 16) ละครในแสดงได้ 3 เรื่อง คือ เรื่องรามเกียรติ์ อิเหนาและอุณรุทซึ่งเรื่องอิเหนาก็คือเป็นบทพระราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้าหญิงกุณฑลและเจ้าฟ้ามงกุฎพระราชนิศาในสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ต่อมากรุงศรีอยุธยาเสียกรุงแก่พม่า ครั้นสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงกอบกู้เอกราชของชาติ ปราบดาภิเษกในปีชวด พ.ศ. 2311 ทรงพยายามและแสวงหาและรวบรวมศิลปินที่กระเจาหลบหนีไปในที่ต่างๆ และหัวเมือง เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยาดราห์ไปปราบก๊กเจ้านครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครศรีธรรมราชกลัวพระบารมีได้ถวายพวกฟองพวงศัพทน์และละครผู้หญิง เครื่องประดับและราชทรัพย์มาถวาย สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดให้มีละครผู้หญิงของเจ้าพระยานครศรีธรรมราชสมโภชพระบรมธาตุที่เมืองนครศรีธรรมราช ละครผู้หญิงของเจ้าพระยานครศรีธรรมราชก็เป็นพวกละครที่หนีมาจากกรุงเก่าไปเป็นครูฝึกหัดขึ้นมาสมทบกับพวกละครอื่นๆ ที่รวบรวมเป็นละครหลวงของกรุงธนบุรี ละครผู้หญิงครั้งกรุงเก่าที่มาเป็นละครสมัยกรุงธนบุรีที่ปรากฏนามชื่อ จัน หรือเพลงยาวความเก่าเรียกว่า จันอุษา ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ในงานสมโภชพระแก้วมรกตมีตัวละครฝีมือดี มีชื่อเสียง ในสมัยกรุงธนบุรีเข้ามาเป็นตัวละครคือ บุนนาค สีดา ภูสีดา และศรีสีดา ซึ่งเป็นตัวละครหลวงในราชสำนักพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทรงโปรดให้ฝึกหัดละครผู้หญิงเล็กๆ ขึ้นในพระราชวังในขณะที่ทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร แต่ครั้นทราบถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ทรงกริ้วจนต้องล้มเลิกเพราะมีกฎหมายมิให้เอกชนนอกจากพระเจ้าแผ่นดินมีหรือฝึกหัดละครในพระราชสำนักพระองค์ทรงฟื้นฟูอีกครั้งเมื่อทรงครองราชย์แล้วในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงรังเกียจการเล่นละคร พอเสวยราชย์ให้โปรดเลิกละครหลวง ไม่ทรงเล่นละครตลอด

รัชกาล เป็นเหตุให้ละครเจ้านายและ ขุนนางหลายคนได้ห้ละครผู้หญิงขึ้นครั้นถึงรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้กลับมีละครหลวง โดยทรงรวบรวม ละครผู้หญิงของสมเด็จพระนาง โสมนัสวัฒนาวดีที่ทรงฝึกไว้ครั้งยังมีพระชนมชีพออกแสดงครั้งแรกในงานสมโภชพระเสวตรวิสุทธิศิริณี ช้างเผือกตัวที่ 2 ตัวละครผู้หญิงที่มีชื่อเสียง คือ เด็กหญิง เวียน สิริวันต์ ไปฝึกหัดกับครูบัวเหวนนอกจากนี้ทรงประกาศพระราชทานบรมราชาอนุญาตให้ เจ้านายขุนนางและเอกชนฝึกหัดละครผู้หญิงได้เป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญยิ่ง ในวงการ นาฏศิลป์ทางโขนละครเป็นอย่างมากคือ เกิดละครผู้หญิงมากขึ้น ละครผู้ชายลดลง และเกิดการเล่น ประสมโรงระหว่างละครผู้หญิงและละครผู้ชาย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้เกิดละครที่ปรับปรุงขึ้นใหม่และทรงสนับสนุนให้เจ้านายและเอกชนจัดตั้งละครของ ตนขึ้น

จากการเปลี่ยนแปลงทางด้านละครผู้หญิงในราชสำนัก ซึ่งจะแสดงในรูปลักษณะของละคร หรือโขนก็จะเน้นนาฏศิลป์ที่อยู่ในราชสำนักและแพร่กระจายมาสู่ละครของเจ้านายและเอกชน เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยซึ่งขึ้นอยู่กับกุศโลบาย และพระราชดำริขององค์ประมุขของประเทศด้วย ปัจจุบันจะเข้าใจกันว่า โขนเป็นการแสดงของผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงจะแสดงต่อเมื่อเป็นบทบาทของ คำนางเท่านั้น เนื่องจากคนยุคใหม่ได้พบเห็นในช่วงที่ได้มีการเล่นผสมระหว่างชายและหญิง ดังนั้น จึงทำให้วัฒนธรรมการแสดงโขนแต่โบราณเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงก็จะมีบทบาทในการแสดงโขน น้อยลง ทั้งที่แต่เดิมการแสดงโขนเกิดขึ้นจากในพระราชวังที่มีนางในราชสำนักเป็นผู้แสดงและ สืบสานกัน ในช่วงหลังในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน การสืบสานโขนเป็นไปในระบบการศึกษามีหน่วยงานคือกรมศิลปากรได้เข้ามาควบคุมดูแลจนถึง ปัจจุบัน

ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการอนุรักษ์รูปแบบการแสดงโขนผู้หญิง แบบโบราณไว้ ด้วยการฟื้นฟู และสืบทอดการแสดงโขนผู้หญิง เพื่อเยาวชนที่มีความสนใจทั่วไป เพื่อปลูกฝังและตระหนักในการ ร่วมกันอนุรักษ์โดยร่วมการสืบสานเป็นส่วนหนึ่งในการฝึกหัดเพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่ลักษณะ และรูปแบบการแสดงแต่โบราณไว้ ให้เป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ ผู้วิจัยจึงได้จัดทำโครงการวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์และสืบทอดการแสดงโขน (ผู้หญิง) สู่เยาวชนขึ้นให้ร่วมกันอนุรักษ์โดยมีครูผู้ถ่ายทอด เป็นนาฏศิลป์ที่ได้รับการสืบทอดละครหลวงในราชสำนักตั้งแต่ละครท้าววัง ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ ครูสุวรรณี ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ ศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์โขน พ.ศ. 2533) ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย (โขนลิง) ซึ่งเป็นศิษย์เอกของครู กวี วรสระริน ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์โขน) พ.ศ. 2531 ครูนพรัตน์ หวังในธรรม ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย (ละครนาง) จากวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

อาจารย์ชวลิต สุนทรานนท์ นักวิชาการละครระดับ 9 จากสำนักการสังคีต กรมศิลปากร สาขาโขน (พระ) เป็นที่ปรึกษาและกำหนดทำรายการรวมทั้งถ่ายทอดกระบวนการทำให้แก่ผู้เข้าอบรมอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่ออนุรักษ์การแสดงละคร โขน (ผู้หญิง) โดยการถ่ายทอดให้แก่เยาวชนที่สนใจ
2. เพื่อปลูกฝังให้เยาวชนตระหนักในคุณค่าโดยร่วมกันสืบสานศิลปะการแสดง โขน (ผู้หญิง)
3. เพื่อพัฒนาศักยภาพของเยาวชนในด้านศิลปะการแสดง โขน (ผู้หญิง)

ขอบเขตของการวิจัย

ด้านบุคคล กลุ่มตัวอย่างเป็นเยาวชนเพศหญิงผู้สนใจการอนุรักษ์และสืบทอดโขน (ผู้หญิง) จากสถาบันการศึกษาต่างๆ รวม 40 คน

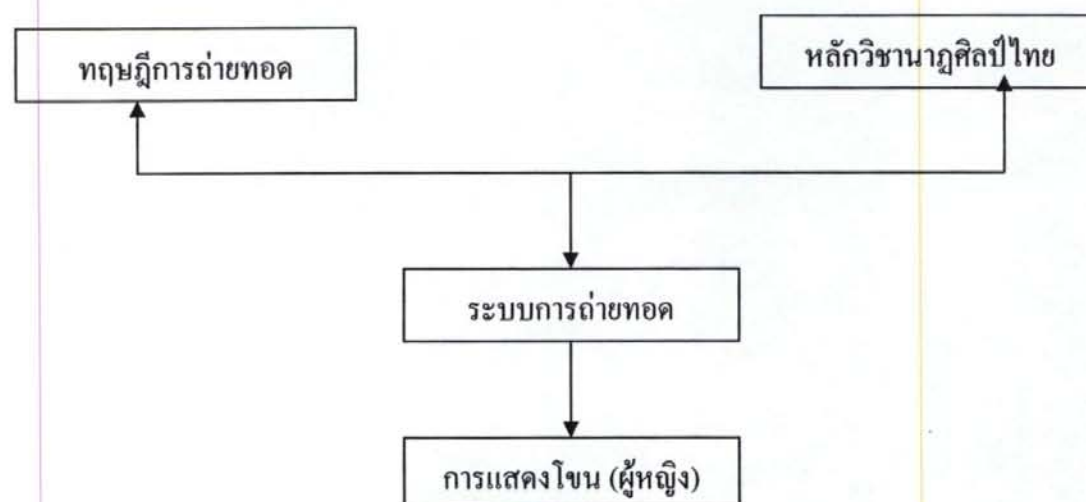
ด้านสถานที่ สถานที่ใช้ในการฝึกหัดคือ ดิฉันนาฏศิลป์และดุริยางค์ ดึก 2 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ด้านระยะเวลา ฝึกหัดโขน (ผู้หญิง) เป็นระยะเวลา 1 ปี ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2550 – กันยายน พ.ศ. 2551

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

เยาวชนผู้เข้ารับการฝึกหัดจะมีความรู้และทักษะในการแสดงโขน (ผู้หญิง) ตามแบบแผนนาฏศิลป์ไทยแต่โบราณ สามารถนำไปเผยแพร่แก่สถาบันการศึกษาและใช้ในชีวิตประจำวันได้

ทฤษฎีและกรอบแนวคิด

วิธีการดำเนินการวิจัย โครงการวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และสืบทอดโขน(ผู้หญิง) เพื่อเยาวชนเป็น การวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีกลุ่มผู้เรียนเป็นกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นศึกษาข้อมูล

- 1.การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.ติดต่อประสานผู้เชี่ยวชาญสาขานาฏศิลป์ไทย (โขน) พระ นาง ชัณฑ์ ถึง เพื่อขอคำปรึกษา ลักษณะและรูปแบบการสืบทอดโขน(ผู้หญิง)และการกำหนดระยะเวลาในการถ่ายทอดให้แก่ เยาวชน

ขั้นลงสนาม

- 1.ติดต่อประสานงานกับสถาบันการศึกษาต่างๆ และผู้เรียนและผู้ปกครองที่สนใจเข้ามา สัมผัสเรียน
- 2.ติดต่อประสานงานกับครูรวมพ โพธิเวส ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ โขน) มาเป็นประธานประกอบพิธีค่านับครู
- 3.ถ่ายทอดการฝึกหัดโขน(ผู้หญิง)ตามลำดับขั้นตอนโดยมีผู้เชี่ยวชาญและผู้ช่วยวิจัยร่วมกัน ถ่ายทอดตามลำดับขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบ
- 4.จัดการซ้อมย่อย และซ้อมใหญ่ เข้าเรื่องและดนตรีบรรเลงประกอบการแสดง
- 5.ประสานกับสถาบันวิทยะบริการมาถ่ายทำการแสดงโขน (ผู้หญิง) ณ สถานอนันตรังสรรค์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี โดยจัดทำเป็น CD-ROW เพื่อนำไปเผยแพร่ต่อไป
- 6.เชิญชวนผู้ปกครองและนักเรียน นักศึกษาผู้ได้รับการฝึกหัดร่วมทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ครูเทพ ปรมาจารย์ทางด้านนาฏศิลป์ไทย (โขนละคร) ณ ห้องสุนทรวาทิน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี ราชมงคลธัญบุรี
- 7.แจกวุฒิบัตรให้แก่นักเรียน นักศึกษาผู้รับการฝึกหัดโครงการวิจัยการอนุรักษ์และสืบทอด โขน (ผู้หญิง) เพื่อเยาวชน

ขั้นรวบรวมข้อมูล

รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์กระบวนการ ถ่ายทอดจากผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยและจากการสังเกตการณ์ปฏิบัติทักษะของผู้ฝึกหัด

ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมมากำหนดรูปแบบการถ่ายทอดแล้วดำเนินการถ่ายทอดตาม รูปแบบการถ่ายทอด โดยมีผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยเป็นผู้ถ่ายทอดร่วมกับผู้ช่วยวิจัย และวิเคราะห์ ข้อมูลจากการสังเกตการณ์ปฏิบัติทักษะ โขน (ผู้หญิง) 1 ตอน คือ ตอนพระรามตามกวาง-ขรรจบ

ขั้นสรุปและเสนอแนะ

นำผลการวิเคราะห์มาสรุปและเสนอรูปแบบของการถ่ายทอดแล้วอภิปรายผลของการถ่ายทอดในเชิงความเรียง

นิยามศัพท์เฉพาะ

การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษา การระวัง การป้องกัน การรักษาให้ คงเดิม ในวิชานี้

หมายถึง การระวัง การรักษาศิลปวัฒนธรรมไทย

สืบทอด หมายถึง ต่อเนื่องจากจุดหนึ่งถึงจุดหนึ่งหรือส่ง ในวิชานี้หมายถึง การถ่ายทอดนาฏศิลป์ไทยจากบุคคลหนึ่งไปสู่บุคคลหนึ่ง หรือการส่งผ่านการถ่ายทอดนาฏศิลป์ไทยสู่ชนรุ่นหลัง

โขน หมายถึง การเล่นชนิดหนึ่งคล้ายละครแต่เล่นเฉพาะในเรื่องรามเกียรติ์ ผู้เล่นสวมหน้ากากและหัวต่างๆที่เรียกว่าหัวโขนในวิชานี้หมายถึง การละเล่นชนิดหนึ่งที่ผู้แสดงสวมหัวโขนใช้แสดงในเรื่องรามเกียรติ์

ทศกัณฐ์ หมายถึง พญายักษ์เจ้ากรุงลงกาองค์ที่สาม คือ นนททุกมาเกิดเป็นโอรสท้าวลัสเตียนกับนางรัชฎา ในวิชานี้หมายถึง เจ้าเมืองลงกาเป็นโอรสท้าวลัสเตียนกับนางรัชฎา

เบญจกาย หมายถึง ลูกท้าวพิเภก ทศกัณฐ์ให้แปลงเป็นสีกาตายลอยน้ำไปติดอยู่ที่ท่าซึ่งพระรามลงสรงเพื่อให้พระรามเห็นว่านางสีกาตายแล้วจะได้เลิกทัพกลับไป ในวิชานี้หมายถึง นางเบญจายลูกพิเภก หลานของทศกัณฐ์แปลงกายเป็นนางสีกาเพื่อไปล่อลวงพระรามให้หลงคิดว่านางสีกาตายแล้ว

หนุมาน หมายถึง พญาวานรเป็นลิงเผือกเป็นบุตรพระพายกับนางสวาทะ หาวเป็นดาวเป็นเดือน มีคุณทูลชนเพชรเขี้ยวแก้วเป็นทหารเอกพระราม ในวิชานี้หมายถึง พญาวานรทหารเอกของพระรามบุตรของพระพายกับนางสวาทะ

ราม หมายถึง กษัตริย์องค์ที่สี่แห่งอโยธยา คือ พระนารายณ์อวตารลงมาเป็นโอรสท้าวทศรถกับนางเกาสุริยา ในวิชานี้หมายถึง พระรามกษัตริย์องค์ที่สี่แห่งกรุงอโยธยา